

Неодређеноличне реченице у научном стилу руског и српског језика

АНДРЕЈ СТОЈАНОВИЋ
(Београд)

Иако се о теоријском аспекту конфронтативне стилистике словенских језика све више пише (уп. Кожина 1994), практичних радова из те области има релативно мало. Овај рад треба разумети управо као један од примера практичног истраживања¹ у области конфронтативне синтаксе генетски блиских (словенских) језика на материјалу савремене руске и српске научно-техничке литературе.

Под неодређеноличним² ћемо подразумевати руске једночлане глаголске реченице са предикатом у трећем лицу множине презента, реће - футура или у множинском облику перфекта код којих вршилац радње није именован, али је граматички представоен као неодређен³: Этого писател больше всего чи-

Чланак представља део докторске дисертације аутора (“Синтаксичке одлике научног стила руског и српског језика у области технике”).

- 2 Термин “неодређеноличне реченице” (према рус. “неопределенно-личные предложения”) користе у својим радовима углавном српски русисти; у граматицима српског језика тај термин се среће изузетно ретко (нпр. у: Миновић 1987: 66). У традиционалним граматицима српског језика ове реченице се називају “реченице са уопштеним субјектом” (Стевовић 1958: 49) или “реченице са неодређеним субјектом” (Стевановић 1969: 84).
- 3 Код нас се речју “неодређен” у први план истиче специјализована граматичка форма ових руских реченица, док се контекстуалном идентификацијом знаћења могу распознавати случајеви када је вршилац радње непознат, неодређен, уопштен, или је познат, али се ставља у други план да би се истакла сама радња као таква. Дакле, наша дефиниција не претендује

тают; Об этом много говорили и писали. Одмах треба нагласити да су неодређеноличне реченице у разним стиливима руског језика (разговорном, белетристичком, публицистичком) развиле бројна значева, која су условљена спецификумом тих стилова (Стојановић 1984: 116; уп. Маројевић 1976; Маројевић 1988: 84-98). У научном стилу, оне по правилу реализују уопштенолично значеве, јер се вршилац радве (који се може реконструисати из ситуације) не одликује толико неодређеношћу⁴ (он је само делимично анониман, а сигнализован је семантиком самог глагола) колико својом уопштеношћу (радва се приписује уопштеном мноштву лица). Дакле, такве реченице у научном стилу често имплицирају значеве “сви ми” тј. “људи уопште” (односно још уже: “сви који се баве проучавањем конкретне науке или они који узимају учешће у неком истраживању, огледу и сл.” или “сви који су за то надлежни” уп. Стојановић 1989: 132-133). На уопштенолично значеве ових реченица релативно често указују и српски преводни еквиваленти (в. ниже).

Первую сетку в триодах и пентодах называют управляющей [16, 556] // Прву решетку код триода и пентода Бназивамо управљачком [17, 520]; Этой реакцией часто пользуются для открытия иона Cu^+ [5, 162] // Овом реакцијом се често служимо за доказивање [Cu 6, 138].

Облик садашњег времена глагола, којим се најчешће изражава предикат, има ванвременско значење, што овим реченицама помаже да остану уопштене. Осим тога, овде се сва пажња усмерава на радњу, објекат и различите околности у којима се одвијају извесни процеси. Стога, није чудно што се овакве руске реченице називају “уопштеноличне” (Лариохина 1979: 123), “неодређеноуопштене” (Бабайцева 1968: 50-51) или “прелазни тип између уопштеноличних и неодређеноличних реченица” (Кленина 1989: 153).

Неодређеноличне реченице су типична синтаксичка појава у научном стилу руског језика, о чему постоје посебна истраживања (Ивановска 1971; Митрофанова 1973; Митрофанова 1976).

Л.П. Ивановска је на материјалу трију упбеника (математика, физика, хемија) констатовала да “тај тип реченица чини релативно мали проценат”, објашњавајући то њиховом специјализацијом односно тиме што се њихова

на исцрпност, већ има радни карактер.

- 4 Прецизније речено, ове реченице у научном стилу руског језика имају само нијансу неодређености (“отенок неопределенности”), док им је основно значење уопштенолично (уп. Кленина 1989: 153).

бројна потенцијална значења уопште не реализују у научном стилу, док су у другим стилевима заступљена (нпр. за научни стил нису типичне неодређеноличне реченице у којима се може подразумевати неки конкретни вршилац радње у исказима типа “Вас ждут. Сегодня нам не принесли газет” Ивановская 1971: 33).

За разлику од Ивановске, О.Д. Митрофанова саопштава да су у језику руске научно-техничке литературе “максимално заступљене ... неодређеноличне реченице са предикатом у облику 3. лица мн. презента (84,5%), ређе - футура (8,9%) или у множинском облику перфекта” (Митрофанова 1976: 67).

Ми смо такође утврдили да су неодређеноличне реченице типична и релативно заступљена појава у руској уџбеничкој и приручној техничкој литератури (в. таб. 1).

Сматрамо да значајније статистичко варирање фреквенције појављивања тих реченица у узорку руских текстова није толико условљено научном облашћу (нпр. машинство ратарство), нити жанром литературе (уџбеник приручник), колико типом текста (опис тока експеримента, текст инструктивног карактера или наративни текст и др.).

У проучаваним текстовима неодређеноличне реченице долазе обично онда када се ради о одређеним законитостима, општеприхваћеним чињеницама или устаљеној пракси односно узусу. Предикат је тада, по правилу, у облику ванвременског презента, типичног уопште за научни стил.

В технике кремний обчно получають в виде сплава с железом (ферросилици) с содержанием кремни до 20% [16, 377ж; На практике иррациональные числа заменяют рациональными с требуемой степенью точности ... [1, 63]; Корнеплодам, как правило, отводят поле на второй год после удобрения свежим навозом [11, 214ж; Современные методы литья, применяемые в машиностроении, чаще всего классифицируют (табл. 25) в зависимости от типа литеной формы или способа заливки в нее расплавленного металла [29, 33].

НАРОМЕНА

Код неодређеноличних реченица наведеног типа, употребом адвербијала за време (обично, нередко, часто, иногда и сл.) предикат не добија значење понављања, него се њиме изражава стална радња, нпр. “Часто эту функцию называют показательно-степенно или степенно-показательно” - уп. Ивановская 1971: 35.

Предикат разматраних реченица у облику перфекта сре‰е се ретко, и то углавном приликом описа историјата развоја неке науке (Ивановская 1971: 34) или описа обавњеног експеримента.

Табела 1.
Заступљеност неодређеноличних реченица у узорку⁵ руских текстова

ОБЛАСТ НАУЧНО- ТЕХНИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ	ПРЕДИКАТИ НЕОДРЕЂЕНОЛИЧНИХ РЕЧЕНИЦА						Број реченица у подузорку	Фреквенција појављивања у односу на број реченица у подузорку
	у простој реченици		у сложеној реченици		Укупан број појављивања	%		
	Број појављивања	%	Број појављивања	%				
МАТ	6	46,2	7	53,8	13	100,0	300	23,1
НЕМ	4	44,4	5	55,6	9	100,0	273	30,3
ЕЛ	16	80,0	4	20,0	20	100,0	300	15,0
МЕХ	3	42,9	4	57,1	7	100,0	300	42,8
ГЕ	14	77,8	4	22,2	18	100,0	300	16,7
ПОВ	32	54,2	27	45,8	59	100,0	300	5,1
РП	23	54,8	19	45,2	42	100,0	300	7,1
МШ1	16	45,7	19	54,3	35	100,0	300	8,6
МШ2	20	64,5	11	35,5	31	100,0	300	9,7
ТОП	3	30,0	7	70,0	10	100,0	300	30,0
УКУПНО	137	56,1	107	43,9	244	100,0	2973	12,2

Вскоре начали широко применяют клубеньковые бактерии в практике [32, 38]; По нашим наблюдениям, выживают и развиваются только единичные клетки: азотобактер наносили на семена сахарной свекл ... [32, 30].

У нашем узорку изузетно ретко (обично у склопу сложене реченице) могли смо срести предикат ових реченица у футуру.

Костычев считает, что фиксация азота азотобактером начинается в почве, как только ее вспашут, а в целинных почвах он не может фиксировать азот из-за плохой аэрации [32, 43].

Типична је употреба неодређеноличних реченица у текстовима инструктивног карактера (нпр. опис тока експеримента). Таква употреба је карактеристична за уџбенике и приручнике инжењерског типа.

5 О изворима грађе за статистичку анализу види у одељку ИЗВОРИ ГРЂЕ. Иначе, приликом квантификовања синтаксичких појава придржавали смо се препорука садржаних у: Головин 1971.

Первое испытание производится так: включают всех потребителей, затем при помощи компрессора устанавливают в сети рабочее давление p_1 , после чего останавливают компрессор и определяют в течение какого времени t_1 давление падает до p_2 ... и замеряют температуру воздуха ... [28, 435].

НАПОМЕНА.

Код неодређеноличних реченица наведеног типа карактеристична је употреба адвербијала (типа сначала, затем, после чего, наконец) за указивање на временски или логички редослед радње.

Неодређеноличне реченице могу изражавати нијансу препоруке (значање дебитива), што је у нашем узорку честа појава.

После очистки парников от капустной или томатно рассады старую землю снимают, прибавляют свежего навоза, который перебивают со старым. Затем насыпают землю с таким расчетом, чтобы толщина слоя в лунках, где сажается дния, равнялась 25 см, а по бокам 13-15 см [11, 323].

Може се рећи да се предикат испитиваних реченица јавља као саставни део многобројних синтаксичких конструкција типичних за научни стил уопште (Стојановић 1984: 117-118). То значи да се неодређеноличним реченицама овде исказују бројна екстралингвистичка значења: дефиниције и увођење термина, класификација и припадност предмета класи, добијање супстанци, примена и коришћење различитих материјала и уређаја, одвијање (ток) процеса, деловање на предмет у току процеса и сл. (уп. Вишнкова и др. 1977). Уочили смо бар десетак оваквих значења, али због ограниченог простора указаћемо само на нека од њих.

I група - ДОБИЈАЊЕ СУПСТАНЦИ

За исказивање поменутог значења (у питању је сврсисходан, вођени процес) користе се неодређеноличне реченице са типичном синтаксичком конструкцијом - "что получают где, из чего, как; каким способом, путем, в результате чего, при каких условиях, для чего; для того, чтобы"; овде се употребљавају и други глаголи - готовить, изготовляют, производит, добывает, извлекать и сл.

В лаборатории аммиак получают нагреванием смеси хлористого аммония с гидратом окиси кальция [5, 109ж // У лабораторију амонујак се добија загревањем мешавине амонијумхлорида с калцијумхидроксидом [6, 94]; Прокладки (фиг. 26) изготовляют из меди либо нержавеющей стали [29, 201] // Поткорена плочица (сл. 26) израђује се било од бакра, било од нерђајућег челика [36, 189].

II група - УТИЦАЈ НА ПРЕДМЕТ У ТОКУ ПРОЦЕСА

У овој групи неодређеноличне реченице садрже типичне синтаксичке конструкције: "Эчто обрабатывають чем, как"; "Эчто подвергають чему" и сл.

При экспериментальном изучении процессов конвективного теплообмена опытные данные обрабатывают в виде функциональных зависимостей ... [16, 207] // При экспериментальном изучавању процеса конвективне топлотне размене экспериментални подаци се обрађују у облику функционалних зависности ... [17, 204]; Свариваеме кромки или целиком детали перед сваркой подвергають травлению [29, 201-202] // Пре заваривања врши се нагривање или само ивица, или целог комада [36, 191].

III група ЦИЊНИ ОДНОСИ ПРИЛИКОМ ОПИСИВАЊА ПРОЦЕСА

За исказивање поменутих односа користе се неодређеноличне реченице: 1) с предлошко-падежним конструкцијама (для, с целью, в целях + именичка јединица /са значењем процеса / у генитиву); 2) као саставни део сложених реченица са везницима чтобы; для того(,) чтобы.

Для облегчения отсчета диаметр шкалы увеличивають до 100 — 150 мм [13, 96] // Да би се лакше читавало, пречник скале увеличава се до 100 — 150 мм [15, 93]; Чтобы найти cos па и sin па при любом целом положительном п, пользуются формулой Муавра ... [1, 95] // Да бисмо нашли cos па и sin па за било који цео број п, користимо Моаврову формулу ... [2, 94].

Као што наведени примери показују, предикат неодређеноличних реченица је у највећем броју случајева исказан транзитивним глаголом, што омогућава замену поменутих реченица одговарајућим двочланим рефлексивнопасивним реченицама (Нагрев проводят постепенно. → Нагрев проводится постепенно.). Овде ћемо само напоменути да таква замена у научном стилу руског језика није увек могућна, јер је то условљено мноштвом фактора.

НАПОМЕНА.

Осим неодређеноличних реченица, у научном стилу руског језика се употребљавају и други типови реченица с анонимним агенсом. Такве су, рецимо, горе поменуте двочлане рефлексивнопасивне реченице. Занимљиво је да су ове последње много фреквентније у нашем статистичком узорку од неодређеноличних реченица. Тај податак се објашњава тиме што рефлексивни пасив, у поређењу са неодређеноличним реченицама, има нешто уопштенији карактер (уп. Ивановская 1971: 35).

Неодређеноличне реченице могу бити самосталне просте реченице или као предикативне јединице улазити у састав сложених реченица (в. таб. 1). У

анализираним текстовима, најчешће смо их сретали у склопу зависнослужених (релативних, кондиционалних и др.) и разних асиндетских реченица, док су ређи случајеви њиховог јављања у независнослуженим реченицама. Ево неких примера њихове употребе у склопу зависнослужених реченица:

В отличие от нее, в слитках усадка металла взвзает образование воронкообразной впадины (фиг. 3), которую называют внешней или открытой усадочной раковинной [29, 2]; Пользуясь параметрами, ПТ характеризуют посредством эквивалентных схем, в которых усилительные свойства вражаются через эквивалентные генераторы напряжения или тока [16, 563]; Если при $x=a$ оба предельных значения функции $f(x)$ (справа и слева) существуют и конечны, но не равны между собой, то говорят⁶, что ... [1, 137]; Если посуда очень загрязнена, к воде прибавляют немного соляной кислоты [5, 12];

у склопу асиндетских реченица:

При помощи магнитного флюса (притягиваемого к находящемуся под током концу электрода) осуществляется полуавтоматическая сварка открытой дугой; алюминий сваривают полукруглой дугой по слою флюса [29, 181]; Для малогабаритных двигателей заготовки коленчатых валов штампуют из круглой сортовой стали; применяются также литые валы из модифицированного чугуна [13, 159];

у склопу независнослужених реченица:

Исходным материалом для поковок служат слитки и прокат, преимущественно квадратного, полосового и круглого профил, а дл цветных сплавов применяют также прессованные прутки [29, 59].

Досад је било речи само о неодређеноличним реченицама у научном стилу руског језика. На основу неколико наших примера у којима смо дали српски превод, као и летимичним прегледом традиционалних граматика српског језика могло би се помислити да сличне реченице не постоје у српском језику. С обзиром на специфичност проблема објаснићемо то поближе.

Неодређеноличне реченице (о овом термину в. дочшцу напомену) постоје и у српском језику, а на ту појаву скренуо је пажњу И. Стевовић, разматрајући их као тип реченица са “уопштеним субјектом” (Стевовић 1958: 49). О предикату таквих реченица аутор каже: “... глаголски облик 3-ег лица множине

6 Наведену самосталну предикативну јединицу (“..., то говорят, ...”) не треба мешати са уметнутим конструкцијама од истог глагола, нпр. “Бообще говоря, тела, взаимодействуя друг с другом, вызывают изменения формы, или, как говорят, деформируют друг друга” - Ивановская 1971: 36.

претставља реченицу која се не може допунити одговарајућом заменицом они, већ општим субјектом људи ... : - Говоре да ће се рат свршити. Кажу да неће бити рата. Пишу много о нама. Зову га Жућа. Јављају да долази наша војска ... Уписали су ме у школу” (ib.). Касније, ове реченице спомиње и М. Стевановић, разматрајући их као “реченице са неодређеним субјектом” у којима би “могао доћи субјекат људи, или именички употребљен придев извесни, или неодређена заменица неки” (Стевановић 1969: 84). Истиче се да се предикати таквих реченица своде на глаголе говорења и писменог саопштавања (“Говоре по селу. Причају да је то давно било ... О томе много пишу ... ”- ib.). Тек у новије време, под називом неодређеноличне реченице, ова синтаксичка појава добија своје место у једној од граматика савременог српског језика, где се третира као “типизирана форма за семантичку безличност (неконкретност)” (Миновић 1987: 66).

НАПОМЕНА.

Већ смо раније нагласили да се у граматикама српског језика термин неодређеноличне реченице среће изузетно ретко (нпр. у: Миновић 1987: 66). Употребу истог термина редовно избегавају наши угледни синтаксичари (в. нпр. у радовима М.Ивић, К.Милошевић, Ј. Поповића и др.). Тиме као да се и не признаје издвајање таквих реченица у посебан тип. За разлику од претходног, у радовима контрастивне природе југословенски русисти издвајају неодређеноличне реченице као посебан тип српских простих реченица (уп. нпр. у: Маројевић 1976; Маројевић 1983; Стојановић 1984; Маројевић 1988).

Остављајући по страни питање термина, ми сматрамо да се неодређеноличне реченице могу посматрати као посебан тип српских простих реченица. Друга је ствар што је њихов положај у систему српских конструкција за обележававање уопштеног (неодређеног) мноштва лица у функцији агенса доста специфичан. Тачније, за њих је у српском језику карактеристично следеће.

(1) Имају типизирану форму (3. л. мн.) за обележававање уопштеног односно неодређеног мноштва лица у функцији агенса (уп. Миновић 1987).

(2) Мада су специјализоване за изражававање поменутог значења, нису продуктиван реченични модел (уп. Маројевић 1976: 99). Непродуктивност се огледа како у ограниченом избору предиката (претежно глаголи говорења и писменог саопштавања) тако и стилским ограничењима (стилски маркирана појава; в. ниже).

(3) Не представљају једино средство за изражававање поменутог значења (у тој функцији су далеко продуктивније безлична рефлексивна конструкција,

пасивна рефлексивна конструкција и конструкције са партиципским пасивом - в. Ивић 1962-1963; Милошевић 1978).

Посебно желимо прокоментарисати стилску маркираност ових српских реченица, што је за област научног стила доказано тек нашим истраживањем.

Још 60-их година овога века, М. Ивић је, не истражујући шири језички материјал, интуитивно дошла до закључка да неодређеноличне реченице (аутор користи свој описни термин) у српском језику долазе “само [нагласио А.С.] на одређеном (колоквијалном) нивоу изражавања (уп. у српскохрватском: урла као да му кожу деру)...” (Ивић 1962-1963: 97). И у каснијим радовима, аутор на одговарајућем месту понавља: “Плуралска форма је при том маркирана као изразито колоквијална ...” (Ивић 1983: 77). Такви закључци су делимично тачни.

Прво, осим у колоквијалном изражавању, српске неодређеноличне реченице долазе и у другим сферама употребе (белетристички стил, научни стил и др.). Притом, а то је најважније (!), сваки стил има властиту (стилску) норму и са различитом осетљивошћу реагује на присуство “елемената колоквијалног” у њему. Док се у једнима, по природи ствари, поменути елементи могу често осећати као “своји” (нпр. у белетристичком или публицистичком стилу, уп.: “Ијавили су с Копаоника да је снег погодан за скијање ...” [пример из дневне штампе] - Миновић 1987: 66), у другима (нпр. у писаној варијанти научног стила) слични елементи могу представљати “страно тело” (које је у сукобу са строгим захтевом тог стила за “официјелношћу”), и, у крајњем случају, могу означавати грубо кршење норме⁷ тог стила (недопустиво је за писану варијанту научног стила: *Зову га и амон-сулфат [24, 106]; *Понегде плеве и један део мушких биљака, остављајући довољан број за опрашивање [24, 321]). Дакле, иста језичка чињеница (неодређеноличне реченице) може бити у односу на један стил маркирана појава, а у односу на други немаркирана. Очигледно, реч је о ширем и сложенијем проблему узајамног прожимања (дифузије) стилских слојева, што М. Ивић није узела у обзир (о “дифузији стилских слојева” у вези с научним стилем в. у: Тронская 1986: 23-24).

Друго, маркираност наведене појаве може се посматрати кроз призму различитих опозиција: разговорно (колоквијално) књишко, неофицијелно официјелно, усмени говор писани говор и др. У светлу поменутих опозиција, горе цитиране српске неодређеноличне реченице (Зову га и амон-сулфат. Понегде плеве и један део ...) потпуно су обележене по параметру официјелности, што

7 О стилској норми научног стила српског језика говоримо условно, јер је она тек у настајању.

њихову употребу чини недопустивом са становишта стилске норме која важи за писану варијанту научног стила. Елеменат колоквијалности (опозиција колоквијално - књишко), присутан код ових реченица, не укида потпуно њихову употребу у научном стилу. Тачније, њихова употреба је сасвим могућна у усменој варијанти научног стила српског језика.

На основу изнетих запажања постаје јасно да колоквијални карактер испитиване појаве, који апострофира М. Ивић, не означава аутоматски и њену крајњу сферу употребе односно стилску припадност. Видели смо да се неодређеноличне реченице употребљавају не “само на колоквијалном нивоу изражавања”, него долазе и у разним другим областима (функционалним стилевима), у којима се њихова “колоквијалност” не мора обавезно распознавати као стилски туђа и нормативно недопустива. Да би се то прецизно одредило, потребна су темељна међустилска поређења на репрезентативном језичком материјалу.

Конкретно, у писаној варијанти научног стила српског језика, доказали смо, неодређеноличне реченице представљају стилски маркирану појаву, која је условљена специфичним стилским обележјем научног стила - официјелношћу излагања (о појму “официјелност” научног стила в. у: Троянская 1982: 33-35). У прилог томе иду и наши статистички подаци.

У целокупном статистичком узорку српске оригиналне литературе посведочена је само једна неодређенолична реченица: Понегде плеве и један део мушких биљака, остављајући довољан број за опрашивање [24, 321] (в. таб. 2). Овакву употребу објаснили смо раније као нормативно недопустиву, па је сматрамо примером стилске грешке.

Према томе, пошто се у испитиваној српској научно-техничкој литератури неодређеноличне реченице по правилу не користе, сав синтаксички терет обележавања уопштеног (неодређеног) мноштва лица у функцији агенса овде су преузеле на себе неке друге конструкције. Међу њима, квантитативно највећи терет поднела је рефлексивна конструкција (понајвише рефлексивно-пасивна, много мање - рефлексивна безлична конструкција), затим партиципскопасивне, уопштеноличне и неке безличне реченице.

НАПОМЕНА.

Подсећамо да појам “Рефлексивна конструкција” схватамо као у: К. Милошевић 1978; Станојчић и др. 1989. Случајеве када рефлексивна конструкција има вредност рефлексивнопасивне конструкције, а када рефлексивне безличне конструкције за “уопштено приписивање радње” или “колективно приписивање радње” (уп.

Станојчић и др. 1989: 239) распознавали смо из контекста, водећи рачуна о транзитивности глагола и критеријумима које је разрадила К. Милошевић (1977).

Табела 2.

Заступљеност неодређеноличних реченица у узорку српских текстова

ОБЛАСТ НАУЧНО-ТЕХНИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ	НЕОДРЕЂЕНОЛИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ (предикат у трећем лицу множине)		Укупан број појављивања	Број реченица у подузорку
	у склопу просте реченице	у склопу сложене реченице		
	Број појављивања	Број појављивања		
МАТ	0	0	0	302
ХЕМ	0	0	0	300
ЕЛ	0	0	0	317
СТ	0	0	0	308
ГЕ	0	0	0	300
РП	0	0	0	323
РАТ	1	0	1	300
МАШ1	0	0	0	300
МАШ2	0	0	0	303
МАШ3	0	0	0	310
УКУПНО	1	0	0	3063

По свом значењу, српским неодређеноличним реченицама донекле може бити блиска рефлексивна безлична конструкција за колективно⁸ приписивање радње (уп. Станојчић и др. 1989: 239). За прецизно распознавање таквог значења важану улогу имају, поред осталог, и синтаксички и екстралингвистички контекст.

Тако на пример, процењује се да на обичној собној температури код полупроводника германијума постоји један слободни електрон на сваких 10^8 атома [20, 2]; Лептирице никад потпуно не затварају и сматра се да по обиму умиче око 1 л/с воде по дужном метру [26, 268]; Сматра се да планинске реке могу да садрже у време великих вода 10-30% вученог наноса ... [22, 91]; Наизменична струја може да се мења у функцији времена по било ком закону, али се у електротехници узима да се струја мења по синусном закону [20, 199].

⁸ Осим овог термина, у употреби је и термин “неодређена безлична конструкција” (уп. Маројевић 1976).

НАПОМЕНА

Известан проблем представља то што безлична рефлексивна конструкција (за разлику од неодређеноличних реченица) није специјализована само за изражавање тзв. колективног приписивања радње (На Мириној свадби се много играло и певало), него је њена употреба у српском језику нешто шира и може се у конкретном контексту распознавати и као значење уопштеног приписивања радње (уопштено “ТИ” или уопштено “СВИ МИ” односно “ЉУДИ УОПШТЕ” - “До тог места се тешко стиже” - Станојчић и др. 1989) или се радња може односити на говорно лице (уп. “Дођи, кад ти се каже” Маројевић 1976: 100).

Ситуацију у вези са неодређеноличним реченицама у научном стилу српског језика потврђују и преводни еквиваленти руских неодређеноличних реченица.

Одмах ћемо нагласити да у статистичком узорку српске преводне научно-техничке литературе нисмо посведочили ниједан пример употребе неодређеноличних реченица.

Осим наведеног, још раније смо за област научног⁹ стила утврдили (Стојановић 1984) да се испитиване руске реченице преводе, најчешће, српским двочланим рефлексивнопасивним конструкцијама.

Теорему о средњем примењују при оценке величин интеграла, не производ его вычисления [1, 173ж // Став о средњој вредности се примењује, посебно, кад треба да се процени величина интеграла, не израчунавајући његову праву вредност [2, 171]; При расчетах често пользуются понятием радиуса инерции [3, 304ж // При разним рачунима врло често се употребљава појам полупречника инерције [4, 302]; Иногда плавно увеличивают давление в процессе сварки [29, 260] // Некада се притисак повећава равномерно у процесу заваривања [36, 246].

Релативно често (али знатно ређе у поређењу с претходним), испитиване руске реченице се преводе српским уопштеноличним реченицама.

В элементах, работающих на изгиб, тензометры для определения изгибающих моментов устанавливаются на наиболее удаленных от оси элемента волокнах ... [31, 566] // У елементима оптерећеним на савијање, тензометре за мерење момената савијања монтирамо на најудаљенијим влакнима од осе елемента ... [34, 548] Скорости груза и буфера после соударени определют по формулам ... [31, 432] //

9 На другачијем материјалу (одломци из мемоара В.Б. Шкловског), питање превођења руских неодређеноличних реченица на српски језик истражено је детаљно у: Маројевић 1976.

Брзине терета и одбојника после судара одређујемо по обрасцима ... [34, 422]; Новым или долгое время не работавшим ремням ... сообщают начальное натяжение в 1,5 раза больше нормального ... [14, 518] // Нове, или ремене који дуже времена нису радили ... предзатежемо са 1,5 пута више од нормалног затезања ... [15, 500].

Понекад, као преводни еквивалент имамо рефлексивну безличну конструкцију (са значењем уопштеног приписивања радње уп. Станојчић и др. 1989: 239).

Точно так же поступаот во втором и третьем случае [9, 20] // Исто се овако поступа и у другом и у трећем случају [10, 21]; Если, например, при дествии одинаковх сил изменение скорости первого тела происходит медленнее, чем второго, то говорят, что первое тело влетс более инертным и наоборот [3, 223] // Ако је, нпр., при дејству једнаких сила промена брзине једног тела мања него ли код другог тела, онда се каже да прво тело има већу инертност од другог тела, и обрнуто [4, 214]; Потому, если имеют в виду пересадку кукурузы, то рассаду надо вращиват в горшках или дернинках [11, 333] // Зато је, ако се намерава да се кукуруз пресађује, потребно да се расад гаји у саксијама или коцкама ледине [12, 377].

НАПОМЕНА

Горе наведени српски преводни еквиваленти (уопштеноличне реченице, рефлексивна безлична конструкција са уопштеноличним значењем) још једном индиректно потврђују раније изнето мишљење да од мноштва потенцијалних значења неодређеноличне реченице у научном стилу руског језика реализују, најчешће, уопштенолично значечише (уп. Бабацева 1968: 50-51).

У малобројним случајевима, када је преводилац распознавао (или желео да нагласи) нијансу препоруке (значење дебитива) садржану у руској неодређеноличној реченици, српски еквивалент је могао бити и безлична реченица (тип треба + инфинитив).

При определении изгибно жесткости определют модуль упругости материала вала и момент инерции сечени [31, 411] // За прорачун крутости при савијању, треба одредити модуль еластичности материјала и моменат инерције пресека [34, 402]; При силно засоренности обработку повторяют ... [9, 15] // При јакој закоровљености култивирања треба поновити ... [10, 15]; Вслед за букетировко немедленно проводят opravку и разборку букетов [9, 24] // После букетирања треба одмах извршити поправку и разређивање букета [10, 25].

Појединачни су примери у нашем узорку када српски преводни еквивалент може да буде партиципскопасивна реченица.

Для направления зубчатой цепи в плоскости движения ее снабжают боковми (фиг. 3, а) или чаще (особенно при высоких скоростях) внутренними направляющими пластинами (фиг. 3, б) [14, 474] // Ради усмеравања зупчастог ланца у равни кретања, он је снабдевен бочним ... или ... унутрашњим водећим плочицама ... [15, 458].

Постоје и другачија преводилачка решења, али она нису од већег значаја за сагледавање испитиване појаве у научном стилу српског језика (још о тим решењима за област научног стила в. у: Стојановић 1984; за област мемоарске литературе уп. Маројевић 1976; за белетристичке текстове Маројевић 1988: 84-98).

И тако, на крају, видимо да се, у принципу, стандардни руски и српски језик разликују у погледу синтаксичких конструкција које служе за обележавање уопштеног (неодређеног) мноштва лица у функцији агенса. Једна од разлика односи се, сигурно, на употребу неодређеноличних реченица (о томе се интуитивно знало одраније). Ове реченице у руском језику нису стилски обележене. За исте реченице у систему српског језика правилно је уочена њихова јака повезаност са разговорним (колоквијалним) стилем изражавања, али је погрешно протумачена или недовољно објашњена сфера њихове употребе.

На основу нашег разматрања, постаје јасно да колоквијални карактер српских неодређеноличних реченица не означава аутоматски и крајњу област њихове употребе односно неприкосновену стилску припадност. Видели смо да се српске неодређеноличне реченице употребљавају не само на колоквијалном нивоу изражавања, него долазе и у разним другим областима (функционалним стилевима), у којима се њихова “колоквијалност” не мора обавезно распознавати као стилски туђа и нормативно недопустива (појава тзв. дифузије стилских слојева).

Такође, степен у коме се два испитивана језика разликују у погледу испољавања конкретне синтаксичке појаве (неодређеноличних реченица) може значајно да варира по стилевима. Тако, због стилске маркираности неодређеноличних реченица у писаној варијанти научног стила српског језика, доказали смо, показује се значајна разлика у односу научни стил руског језика (где иста појава не само што није стилски маркирана, него одражава стандардну језичку ситуацију). С друге стране, поређењем употребе неодређеноличних реченица, рецимо, у разговорном стилу оба језика добили бисмо, вероватно, мањши степен разликовања итд. Наравно, таква међустилска поређењца тек предстоје.

ИЗВОРИ ГРАЂЕ

ТЕХНИЧКЕ СКРАЋЕНИЦЕ

МАТ	– математика [1] [2] [18]
ХЕМ	– хемија [5] [6] [19]
ЕЛ	– електротехника [16] [17] [20]
МЕХ	– теоријска механика [3] [4]
ГЕ	– геологија [7] [8] [22]
ПОВ	– повртарство [11] [12]
РП	– посебно ратарство [9] [10] [23]
МШ1	– машинство I (вратила, осовине) [13] [15] [25]
МШ2	– машинство II (парни котлови) [14] [15] [26]
МШ3	– машинство III (састав аутомобила) [27]
ТОП	– термодинамика [16] [17]
ХИД	– хидроградња [30] [37]
ОТМ	– отпорност материјала [31] [34]
МКБ	– микробиологија [32] [38]
ЛИВ	– технологија ливења метала [29 36]
СТ	– статика [21]

ВАЖНЕ НАПОМЕНЕ

1) У нашем раду, упућивање на одговарајући извор грађе даје се, најчешће, на уобичајен начин, тј. арапским бројем који се стављен у угласту заграду, после чега долази зарез и број странице, на пример: [22, 18] - упућује на 18. страницу извора датог у списку под бројем [22].

2) Само изузетно, када се ради о изворима грађе који су представљени у табелама, упућивање се, из практичних разлога, врши одговарајућом техничком (словном) скраћеницом. Сврха такве скраћенице је да лакше асоцира на област, нпр. МАТ - указује на област “МАТЕМАТИКА”, ХЕМ - “ХЕМИЈА” итд. Пошто смо, рецимо, сазнали о којој се области ради, даље упућивање на одговарајући руски, српски или преводни извор даје се на уобичајен начин, тј. бројем у угластој загради (в. списак техничкиих скраћеница).

Руски текстови

- [1] – Ф.М. Диментберг и др. Справочник машиностроителя в шести томах. 3-е изд., испр. и доп. М., 1963, т. 1 [математика]
- [3] – С.М. Тарг. Краткий курс теоретической механики. 2-е изд., стереотип. М., 1961.
- [5] – С.А. Бalezин, Г.С. Разумовский, А.И. Филько. Практикум общей химии. М.-Л., 1946.
- [7] – П.Н. Панюков. Инженерная геология. М., 1962.
- [9] – А.Я. Максимова. Агротехника подсолнечника. М., 1946.
- [11] – В.И. Эделштейн. Овощеводство. М., 1944.
- [13] – А.Я. Альшиц и др. Справочник машиностроителя в шести томах. 3-е изд., испр. и доп. М., 1963, т. 4, кн. I [машиностроение]
- [14] – А.Я. Альшиц и др. Справочник машиностроителей в шести томах. 3-е изд., испр. и доп. М., 1963, т. 4, кн. II [машиностроение]
- [16] – М.С. Анцферов и др. Справочник машиностроителей в шести томах. 3-е изд., испр. и доп. М., 1963, т. 2 теплота; лектр.
- [28] – В.И. Кисилев. Горная механика (рудничные подъемные, водоотливные, пневматические и вентиляционные установки). М., 1946.
- [29] – Е.В. Антошин и др. Справочник машиностроителей в шести томах. 3-е изд., испр. и доп. М., 1963, т. 5, кн. технологи литейного производства
- [30] – А.А. Морозов. Использование водной энергии. Л.-М., 1948.
- [31] – В.Л. Агамиров и др. Справочник машиностроителей в шести томах. 3-е изд., испр. и доп., М., 1963, т. 3, [напряжения и деформации]
- [32] – Н.А. Красильников. Микробиологические основы бактериальных удобрений. М.-Л., 1945.

Српски преводни текстови

- [2] – Ф.М. Диментберг и др. Инженерско-технички приручник у шест књига, књ. 1 [прев. М. Стефановић, А. Стојановић]. Београд 1966.
- [4] – С.М. Тарг. Теоријска механика. Кратак курс [прев. Љ.Б. Радосављевић]. Изд. 2, испр. Београд, 1964.
- [6] – С.А. Бalezин, Г.С. Разумовски, А.И. Филько. Практикум неорганичке хемије [прев. О. Ђрковић, М. Радоичић]. Изд. 3, неизм. Београд, 1965.

- [8] – П.Н. Пањуков. Инжењерска геологија [прев. М.Даниловић]. Београд, 1965.
- [10] – А.Ј. Максимова. Агротехника сунцокрета [прев. Д.Стајковић]. Изд. 1. Београд, 1949.
- [12] – В.И. Еделштајн. Повртарство [прев. Љ. Илић]. Београд, 1950.
- [15] – И.Џ. Аљшиц и др. Инжењерско-технички приручник у шест књига, књ. 4 [прев. П.Црнковић, Б.Ловренскиж. Београд, 1967.
- [17] – М.С. Анциферов и др. Инжењерско-технички приручник у шест књига, књ. 2 [прев. И.Станковић, Б.Перовић, М.Станковићж. Београд, 1968.
- [34] – В.Л. Агамиров и др. Инжењерско-технички приручник у шест књига, књ. 3 [прев. М.Михаилидиж. Београд, 1966.
- [35] – В.И. Кисељев. Рударске машине (јамска постројења за извоз, одводњавање, пнеуматички погон и проветравање) [прев. В.Марковскиж. Београд, 1950.
- [36] – Ј.В. Антошин и др. Инжењерско-технички приручник у шест књига, књ. 5 [прев. М.Влајковић, Т.Ристић, Љ.Верешчагин, Љ.Руди-Лапчевић, М.Радуловић, П.Желалић, В.Павловић, Београд, 1979.
- [37] – А.А. Морозов. Коришћење водних снага [прев. В.М.Џоксићж, Б.Субановић, Г.Преци, Љ.Богдановић, Д.Царић. Београд, 1954.
- [38] – Н.А. Красиљников. Микробиолошке основе бактеријалних ђубрива [прев. Ђ.П.Тешић]. Београд, 1948.

Српски оригинални текстови

- [18] – М. Вишњић (ред.). Техничар - Грађевински приручник [у шест књигаж. књ.1. Изд. 9. Београд, 1986, 163-316 [математикаж
- [19] – С.Нешић и др. Практикум опште хемије са квалитативном анализом. Изд. 2. Београд, 1983.
- [20] – З.С. Бојковић. Електротехника. I. Београд, 1983.
- [21] – Р. Марјановић. Статика. Ниш, 1975.
- [22] – М. Јањић. Инжењерска геологија са основама геологије. Изд. 2. Београд, 1985.
- [23] – С. Станаћев. Шећерна репа, сунцокрет, конопља. Нови Сад, 1973.
- [24] – Аврамовић и др. Ратарски приручник. Београд, 1962.
- [25] – Љ. Јурела (гл. уредник). Техничар. Машински приручник. Изд. 2. Београд, 1956, књ. 1 [вратила, осовине]

- Стевановић М., 1969, Савремени српскохрватски језик. II. Синтакса, Београд.
- Стевовић И., 1958, Функционална граматика српскохрватског језика (основи), Сарајево.
- Стојановић А., 1984, Неодређеноличне реченице у научном стилу руског језика и њихови српскохрватски еквиваленти. - Зборник радова педагошке академије за образовање васпитача предшколских установа, Београд, 8, 115-125.
- Стојановић А., 1989, Инклузивни императив у научном стилу руског и српскохрватског језика. - Јужнословенски филолог, XVI, 127-136.
- Троянская Е.С., 1982, Лингвостилистическое исследование немецкой научно литературы, Москва.
- Троянская Е.С., 1986, Полевая структура научного стиля и его жанровых разновидностей. - Общие и частные проблемы функциональных стилей, Москва, 16-28.

Indefinite-Personal Sentences in the Scientific Style of Russian and Serbian

Standard Russian and Serbian differ as to syntactic structures used for marking an indefinite number of persons functioning as agents. One of the differences certainly refers to the indefinite-personal sentences usage (this has been intuitively known before). These sentences are not stylistically marked in Russian. However, in the Serbian language system it has been properly noticed that such sentences are strongly connected with colloquial style, but the sphere of their usage has had wrong and insufficient interpretation.

On a larger-scale material and by using statistical method, we have proved in this paper for the first time the stylistic marking of indefinite-personal sentences in the written variant of modern Serbian scientific style.